

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.2.299

UDK 37.036:271.385

Primljeno: 10. 02. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Džejlja Idrizović

ŠKOLA O(NE)MOGUĆAVA RAZVOJ KREATIVNOSTI

Fenomen kreativnosti je zbog svoje sveobuhvatnosti i izrazite kompleksnosti oduvijek privlačio pozornost istraživača, ali tek sa naglim razvojem nauke, tehnike i tehnologije, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća počinju njegova intenzivnija proučavanja. Na značaj kreativnosti ukazuju brojni teoretičari ističući važnost ovog fenomena kako na individualnoj, društvenoj, tako i na globalnoj razini. Kreativnost ima veliku ulogu u kreiranju značajnih djela koja doprinose širem društvenom napretku. Brzi napredak nauke i tehnologije iziskuje nove, neobične i neuobičajene reakcije, te shodno tome moderno društvo traži mlade inspirativne, nadarene, nadahnute, kreativne i inovativne ljude koji će uspjeti odgovoriti na izazove koji se svakodnevno postavljaju pred njih. Obrazovanje ima ključnu ulogu u njihovom osposobljavanju za život u savremenom društvu, ali kritičari modernog obrazovanja dovode u pitanje ulogu škole u poticanju i razvijanju kreativnosti. S jedne strane, škola je ustanova koja gaji stvaralaštvo i stvaralačke aktivnosti, ali s druge strane, kako kažu mnogi, škola ubija i guši ono što bi mladi ljudi imali i mogli pokazati. U ovom radu se razmatra pojam kreativnosti, kao i uloga obrazovanja, škole i učitelja¹ u poticanju i buđenju kreativnosti kod mladih ljudi. Analizom relevantne i recentne pedagoške literature nastoji se odgovoriti na pitanje da li i na koji način škola o(ne)mogućava razvoj kreativnosti, koje su to prepreke i blokatori kreativnosti u školi i na koji način ih eliminirati.

Ključne riječi: kreativnost; poticanje i sputavanje kreativnosti; kreativna škola; kreativni učitelj

¹ U radu ćemo se koristiti terminom učitelj time podrazumijevajući stručnjake koji rade u svim odgojno-obrazovnim sredinama (razredna, predmetna i univerzitetska nastava)

UVOD

Dinamične promjene koje se dešavaju u savremenom društvu uvjetuju potrebu za stalnim inoviranjem znanja i stjecanjem novih radnih vještina. Za razliku od društva prošlosti, današnji svijet je svijet brzih promjena, naučnih i informacijskih dostignuća, vrijeme koje traži kritičko razmišljanje, razvoj kreativnosti i inovativnosti, ovladavanje vještinama upravljanja novim tehnologijama, razvoj i poticanje radnih navika i poduzetničkog duha. Sve te vještine pripremaju za život u društvu znanja. Kao glavna pokretačka sila za stjecanje znanja, te društvenog i gospodarskog napretka ističu se kreativne i stvaralačke vještine. Obrazovanje za 21. stoljeće sve više naglašava važnost razvijanja, poticanja, prepoznavanja, njegovanja i korištenja ovih vještina u svakodnevnom životu.

Fenomen kreativnosti je oduvijek intrigirao znanstvenike, ali prva značajnija istraživanja ovog pojma javljaju se sredinom dvadesetog stoljeća pod vodstvom psihologa J. P. Guilforda, a kasnije, nakon pedesetih godina prošlog stoljeća pojam kreativnosti se promiče kroz različite teorije i reforme školstva, sve do kraja osamdesetih i početkom devedesetih godina kada sa intenzivnim razvojem nauke, tehnike i tehnologije izučavanje ovog pojma postaje imperativ u unapređenju kvalitete obrazovanja. Kreativnost postaje jednom od ključnih kompetencija potrebnih za djelovanje u društvu znanja. To je prepoznala i Evropska Unija, te je godinu 2009. bila proglasila godinom kreativnosti i inovativnosti i na njihov značaj ukazala nizom dokumenata². Kultura, kreativnost i inovativnost su vitalni za konkurentnost i razvoj europskih ekonomija i europskih društava u vremenima stalnih promjena i ozbiljnih izazova (OECD 2011).

U narednim desetljećima, promjene koje danas doživljavamo – političke, gospodarske, tehnološke – postat će još izraženije. Kreativno razmišljanje ne samo da poboljšava sposobnost prilagođavanja okruženju i okolnostima, nego omogućava i utjecaj pojedinca na njihovu transformaciju. Iako učitelji i kreatori obrazovne politike smatraju kreativnost i kritičko razmišljanje važnim ciljevima učenja, na što ukazuju i navedeni dokumenti, mnogima je još uvijek nejasno što znači razvijati ove vještine u školskom okruženju. Od mladih ljudi se u budućnosti očekuje spremnost na nova iskustva u kontekstu složenih odnosa i zahtjeva radnog mjesta. Stoga, škole imaju

² - Vijeće Europske unije – Vijeće za obrazovanje, mlade, kulturu i sport: *Kulturne i kreativne kompetencije i njihova uloga u izgradnji intelektualnog kapitala Europe*, Bruxelles, 28. i 29. studeni 2011.
- Vijeće Europske unije: Preporuka Europskog parlamenta i Vijeća o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning, *Official Journal* L 394 of 30. 12. 2006.)

društvenu odgovornost osposobiti članove društva potrebnim vještinama kako bi im se osiguralo lakše snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama, u odnosima sa drugima, u informacijskim tehnologijama, u kontaktu sa raznolikim kulturnim identitetima. Kreativnost je danas definitivno prepoznata kao ključni element za opstanak i razvoj pojedinca i društva.

ŠTA JE „KREATIVNOST“?

Sam pojam „kreativnost“ je složen i kompleksan, ne može se jednodimenzionalno definirati, pa stoga i ne postoji jedna jedinstvena definicija ovog pojma. Kako navode Arar i Rački (2003) prijelomna tačka za sustavnije istraživanje kreativnosti bilo je čuveno predavanje Joy Paul Guilforda na Pennsylvania State Collegeu, 5. 9. 1950., pod naslovom “Creativity”. U tom je predavanju istaknuto kako se mjere postignuća (prvenstveno školski testovi) zasnivaju na pitanjima koja usmjeravaju mišljenje prema jednom prethodno određenom tačnom odgovoru. Kao kontrapunkt takvom, konvergentnom mišljenju, pažnja se počela usmjeravati na do tada zanemareno divergentno mišljenje. Psihologija se upustila u traženje odgovora na pitanja o razumijevanju, upotrebi i razvoju ljudskih kreativnih potencijala.

Divergentno mišljenje karakterizira sposobnost stvaranja višestrukih odgovora vezanih uz jedan problem i stoga ono predstavlja jednu od najvažnijih karakteristika kreativnosti. Prema Stojakoviću (2002) divergentno mišljenje i učenje su osnova kreativnosti čiju sadržinu čini proizvođenje što većeg broja novih i različitih činjenica i ideja na osnovu datih (poznatih) podataka pri čemu se naglašavaju različitosti i originalnost. Isti autor dalje navodi da se divergentnim pitanjima i zadacima potiče razmišljanje, povećava motivacija i aktivnost učenika, te razvija njegova mašta i istraživački duh. Koludrović, Reić Ercegovac (2010) navode da divergentna pitanja pružaju mogućnost davanja neobičnih i raznolikih odgovora, gdje je tačnost subjektivno određena s obzirom na znanje, kreativnost i sposobnosti učenika, a cilj im je stimulirati kreativno mišljenje.

B. Bognar (2010: 2) objašnjava kako je „savremena riječ kreativnost nastala temeljem riječi kreirati, koja je pak nastala od latinske riječi create što znači stvarati ili proizvoditi stvari koje prije nisu postojale. Stoga, riječ kreativnost upućuje na moć stvaranja, izumljivanje ili proizvodnju; umjetničko stvaralaštvo i sudjelovanje u nečemu korisnom ili vrijednom (konstruktivnom, svrhovitom)“. Sreća kreativnost opisuje kao proces generiranja ideja, nastojeći pri tom biti što originalniji:

„Pet je temeljnih principa pomoću kojih se može slikovito objasniti kreativnost, odnosno stvaranje ideja: mentalne kutije, šifre, kopče, asocijacije, pitanja. Zamislimo da je naš mozak veliko skladište u kojemu se nalaze brojne kutije pune informacija. Šifre nam služe da otvorimo svaku pojedinu kutiju i nađemo njezin sadržaj. Kopče nam pomažu da povežemo sadržaje dviju ili više kutija zajedno. Kad nas sadržaj jedne kutije podsjeti na sadržaje nekih drugih kutija, to nazivamo asocijacijom. Pitanja služe kako bismo osmislili cijeli proces traženja i stvaranja ideja. Koju ćemo kutiju otvoriti, koje ćemo ideje uzajamno povezati, kako ćemo potražiti neku pravu i poticajnu asocijaciju, u tome nam pomažu dobro postavljena pitanja (...) Stvaralačko razmišljanje temelji se na neobičnim asocijacijama koje nam zatim omogućuju da otvorimo neočekivane kutije ili kopčama povežemo ono što uobičajeno ne ide jedno uz drugo“ (1992: 14).

U mnogim teorijama i istraživanjima kreativnosti (Sternberg, Lubart 1991; Sternberg 1996; Arar, Rački 2003; Pušina 2020) ističe se da mora postojati preklapanje dosta komponenata kako bi se javila kreativnost. Konfluentna (integrativna) teorija Sternberga i Lubarta (1991) kao važne komponente kreativnosti navodi inteligenciju, znanje, stilove mišljenja, ličnost, motivaciju i okolinu. Prema Sternbergu (1996) jedan od faktora koji determiniraju kreativnost je izuzetno visoka motivacija za kreativnošću. I prema dva empirijska istraživanja u BiH koje je proveo Pušina (2019) dobijeni su rezultati o *motivaciji* kao najznačajnije rangiranom resursu za poticanje kreativnosti u školskim uslovima (Pušina 2020a). Kao ostale faktore Sternberg navodi neusklađenost u kršenju bilo kakvih konvencija koje bi mogle kočiti kreativni rad, predanost u održavanju standarda izvrsnosti i samodiscipline vezane uz kreativni rad, duboku vjeru u vrijednost kreativnog djela kao i spremnost da se djelo kritizira i poboljša, pažljiv izbor problema ili predmeta na koje će usmjeriti kreativnu pažnju. I Sternberg kao i drugi autori (Stojaković 2002; Koludrović, Reić Ercegovac 2010) navodi da su kreativni procesi karakterizirani divergentnim razmišljanjem, te kao značajan faktor u determiniranju kreativnosti navodi preuzimanje rizika (Sternberg 1996; Bognar 2010; Sahlberg 2011). Kako navode Arar i Rački (2003) „jedna od sposobnosti koje su važne za kreativnost po integrativnom pristupu kreativnosti uključuje i praktičnu sposobnost “prodavanja” vlastitog rada, odnosno sposobnost uvjeravanja publike u vlastitu kreativnost i vrijednost. Kako bi se javila kreativnost, kognitivne, motivacijske i okolinske komponente moraju zajednički, interaktivno djelovati“ (Arar, Rački 2003: 5).

U svojoj definiciji Runco (2004) navodi kako se kreativnost manifestira kroz namjeru i motivaciju za transformacijom stvarnog svijeta pri tome stvarajući

originalne interpretacije. Uz stvaranje takvih interpretacija dodaje i vještinu odlučivanja o njihovoj korisnosti tj. evaluaciju ideja. No i sam je pisao kako je vjerojatno jedina stvar oko koje se slažu brojni stručnjaci ta da kreativnost nužno uključuje originalnost. Temeljem toga možemo slobodno sve ostale komponente staviti na stranu i reći kako je za definiranje kreativnosti ključna originalnost. Ona je čvrsto vezana uz kreativnost i njihova je veza neraskidiva.

Pušina (2020a: 2) navodi kako je „ljudska kreativnost potreba za stvaranjem, duboko ukorijenjena u ljudskoj tragalačkoj prirodi/radoznalosti“. Autor naglašava da termin „ljudska kreativnost“ upućuje kako postoje i druge kreativnosti, npr. kreativnost životinja, te je prema njegovom mišljenju pojam kreativnosti, kao i inteligencija, vrlo često pogrešno promatran isključivo antropocentrično. U svojoj definiciji kreativnosti naglašava kreacijsku etičku komponentu:

„Ljudska kreativnost doista je kompleksan, inter i transdisciplinarni (i) psihologijski (disciplinarni) i psihološki (istraživački/iskustveni) fenomen. Kazao bih kako je ljudska kreativnost sazvučje multipotencijala čovjek/okolina: ljudske sposobnosti (ne samo intelektualne, mada je naglasak poglavito na njima), raznolike dimenzije ličnosti (naročito motivacijsko-emocionalni i ponašajni sklop) te osobito intelektualni stilovi kao integrirajuće i posredujuće varijable, u jednom podr(a)žavajućem socio/kulturalnom kontekstu-okružju trebali bi „porađati“ ideje/stvari – kreacijske „produkte“, kako na raznoliku ličnu tako i društvenu dobrobit. Etiku/etičnost u stvaranju/koristi smatram temeljnim polazištem i kriterijem kreacijskih procesa/produkata“ (Pušina 2020a: 15).

Ljudsku kreativnost autor promatra kroz sadejstvo tri komponente:

„Srce ljudske kreativnosti po mome mišljenju je potreba za stvaranjem, gdje se ogleda dominantno motivacijska (radoznalost) ali i afektivna komponenta. Zatim je to zapitanost o sebi i svijetu. To je dominantno razumska, spoznajna, kognitivna komponenta, koja može biti itekako motivacijska sama po sebi. Na kraju, ali možda i najvažnija komponenta (sadejstva) je način ili stil, na koji ljudi žive u svijetu „sebe“ i svijetu „izvan sebe“, pomirujući srce i razum u procesu stvaranja onoga što je novo, korisno i etički prihvatljivo, kako na individualnoj, tako i društvenoj razini“ (Pušina 2020a: 16).

Somolanji i Bognar (2008: 3) su niz definicija različitih autora, koji pod pojmom kreativnosti podrazumijevaju novinu, originalnost, motivaciju, proces, sposobnost, urođenost, kritičko mišljenje i interakciju s okolinom, sintetizirali u jednu zajedničku po kojoj je „kreativnost urođena sposobnost svakog pojedinca da proizvodi određenu novinu na već postojeće stanje, bilo u materijalnoj, bilo u duhovnoj sferi (rješenja,

ideje, umjetnički oblici, teorije ili proizvodi), da je ta novina originalna, ekonomska i primjenjiva unutar određenog socijalnog konteksta, te da je pozitivno usmjerena“.

Shodno prethodno navedenom, priklanjamo se mišljenju da se svaki čovjek rađa sa kreativnim potencijalom i da je kreativnost urođena sposobnost svakog pojedinca da na nov i originalan način, na temelju prethodnih spoznaja i činjenica o onome što je predmetom njegovog interesovanja, donese vlastite ideje i rješenja. Može se reći da u zavisnosti od intrinzičnih i okolinskih podražaja ti kreativni potencijali bivaju ispoljeni ili ostaju duboko zatumljeni u osobnosti pojedinca.

ŠKOLA O(NE)MOĆAVA RAZVOJ KREATIVNOSTI

Riječ kreativnost se vrlo često pominje u školi. Brojna su pitanja koja oduvijek intrigiraju sve sudionike odgojno-obrazovnog procesa: Šta je kreativnost? Koju ulogu ima škola u poticanju ili obeshrabrivanju razvoja kreativnosti? Da li su svi učenici kreativni ili samo oni “posebni”? Koji uvjeti ili okolnosti dozvoljavaju pojedincima da ispolje svoju kreativnost? Jedan od vodećih svjetskih stručnjaka u polju kreativnosti i obrazovanja, britanski govornik, kritičar i reformator obrazovanja sir Ken Robinson (2009) ukazuje na značaj kreativnosti u obrazovanju i navodi kako škole „ubijaju“ kreativnost kod mladih ljudi. Cilj obrazovanja treba da bude razvijanje i buđenje, a ne potiskivanje kreativnosti. Prema Robinsonovom (2009) shvatanju mnogi visoko talentovani, briljantni, kreativni ljudi misle da nisu vrijedni – zato što te njihove vrijednosti obrazovni sistem ne cijeni i gleda na njih sa predrasudama. I drugi autori (Amabile 1989; Sternberg 1996; Somolanji i Bognar 2008; Sahlberg 2011; Dias i Barroso 2020) smatraju da u pogledu kreativnosti formalno obrazovanje ima dvojaku ulogu: istovremeno ga ubija i gaji.

Prema Sahlbergu (2011) postoji mnogo načina da se inhibira kreativnost. Kao glavne faktore koji utječu na razvoj kreativnosti u školi, Sahlberg (2011) navodi tri prepreke čije bi otklanjanje moglo pomoći u preoblikovanju nastave i učenja u inovacijskom društvu:

1. Konkurencija kao glavni pokretač poboljšanja obrazovanja – konkurencija među školama dovodi do boljih rezultata za učenike. Da bi se škole mogle natjecati, potrebno je da pojedinačne škole imaju mnogo više autonomije. Konkurencija zahtijeva od škola i nastavnika da traže nove aspekte u svom radu i samim tim obrazovni sistemi stječu prednost u odnosu na druge u trci za najboljim učenicima, resursima i javnom reputacijom.

2. Standardizacija nastave i učenja – Globalizacija je povećala konkurenciju, ali i saradnju. I jedno i drugo dovodi do koordinacije i usklađivanja struktura i procesa. U obrazovanju je to značilo uvođenje standarda za nastavu, kurikulum, očekivani ishodi učenja, školske ustanove, tehnologije i tako dalje. Standardizacija nastave i učenja kroz fiksne nastavne šeme i unaprijed određene ishodi učenja, međutim, najveći je neprijatelj kreativnosti. Kada nastavnici predaju slijedeći nastavne standarde izvana i imaju za cilj uska akademska postignuća učenika, oni obično ne riskiraju, ne pokušavaju primijeniti nove načine podučavanja i tako biti kreativniji. Dobar primjer negativne posljedice standardizacije nastave je sve manja uloga suradnje u školi. Individualizirano testiranje kao element standardizacije stavlja lični učinak ispred kolektivnog postignuća pa smanjuje osjećaj međuovisnosti i brige u školama.
3. Jača odgovornost zasnovana na testu – Ključni kriterij u ovom procesu odgovornosti su rezultati ispitivanja određeni eksternim standardiziranim testovima. Prema novim dokazima, ovo dovodi do suženog kurikuluma, poučavanja usmjerenog na nastavnika i učenja napamet među studentima, pa čak i zloupotrebe i korupciju.

Kako bi se otklonile navedene barijere, Sahlberg (2011) navodi sljedeće eliminatore ovih prepreka razvoju kreativnosti u školi, a to su:

1. Saradnja u školi i kooperativno učenje u razredu – Rijetko koji pojedinac može iznijeti originalne ideje koje jesu vrijednost bez interakcije i utjecaja drugih ljudi. Stoga je jedan od ključnih uslova za kreativnije škole više kolaborativne kulture što uključuje profesionalnu kolegijalnost između nastavnika i zajedničko učenje među učenicima. Saradnja u školi gradi jaču zajednicu koja može osnažiti povjerenje, omogućiti obogaćivanje interakcije između nastavnika i učenika i dovesti do obogaćivanja zajednica ili okruženja u kojem će svaki pojedinac kroz interakciju s drugima stvoriti više novina nego pojedinačno.
2. Preuzimanje rizika u učionici – Kreativnost zahtijeva preuzimanje rizika i nema inovacija bez kreativnosti. Stoga je preuzimanje rizika važno u školama. Otvorenost prema isprobavanju novih ili alternativni pristupi starim sadržajima i metodama je nešto što treba započeti od učitelja. Ako se nastavnici ne osjećaju slobodno i sigurno da riskiraju u svom poslu, neće biti u stanju riskirati ni kada podučavaju svoje studente. To je moguće samo u okruženju koje se temelji na uzajamnom povjerenju, poštovanju i poštenju. Kad povjerenje nestane, strah

postaje dominantno ozračje škola. Stoga, 'ponovno uzgajanje' postaje važan dio unapređenja škole za kreativnije podučavanje i učenje.

3. Učenje iz pogrešaka – Biti u pravu cilj je obrazovanja, ali to nije dovoljno za uspjeh u nepredvidivom i složenom svijetu. Kreativnost je često blokirana strahom da ne izgleda neobično ili pogrešno. Spremnost na pogrešku važan je dio bića kreativne i originalne ideje koja ima vrijednost. Okruženje za učenje oslobođeno straha od pogreške uspostavlja povjerenje koje je presudan uvjet za procvat kreativnosti. Komunikacija, saradnja i poštovanje drugih su najefikasnije sredstvo za izgradnju povjerenja u zajednici. Nagrađivanje truda i ideja, ne samo nagrađivanje tačnih odgovora, također je neophodno za promociju kreativnosti i inovacija.

Somolanji i Bognar (2008: 7) navode da se u školskom okruženju sputavanje kreativnosti često očituje u inzistiranju na samo jednom ispravnom odgovoru, načinu, metodi, netoleranciji učenikovih/učiteljevih pogrešaka, ignoriranju učenikovih/učiteljevih ideja, novih rješenja, autoritarnom stavu učitelja/ravnatelja/suradnika, učiteljevom naglasku na nastavni program, nedostatku vremena za učenike. Kao objektivni razlog sputavanja kreativnosti također navode i preveliki broj učenika u jednom odjeljenju, neadekvatno razrađen nastavni plan i program, nestručne učitelje, vremensko, prostorno, materijalno ograničenje rada i još mnogo drugih razloga.

Amabile (1989) navodi „četiri metode za ubijanje dječje kreativnosti“: evaluaciju, nagradu, natjecanje i ograničenje izbora. Naime, prema jednom od istraživanja pokazalo se kako samo očekivanje ocjenjivanja sputava dječju kreativnost. U tom istraživanju dječacima i djevojčicama je bilo rečeno da nešto naslikaju, a nakon toga izrade i kolaž. Pola dječaka i djevojčica odradili su zadatke bez prekida. Drugoj su polovici prvi rad ocijenili prije nego su krenuli s izradom kolaža. Kasnije ocjene umjetnika pokazale su kako su kolaži neocijenjene djece bili mnogo kreativniji nego oni ocijenjene djece, što potvrđuje raniju tvrdnju. Nagrađivanje djece također može biti štetno za kreativnost. Ako djetetu nudimo nagradu, ono će se usredotočiti na nju, ali ne i na rješavanje postavljenog problema. Tako nagrada predstavlja distrakciju koja, prema Amabile, uništava intrinzičnu motivaciju. Natjecanje, kao treća metoda za ubijanje kreativnosti, predstavlja objedinjenje evaluacije i nagrade. Ono se često sreće u nastavi i potrebno ga je izbjegavati. Posljednja „ubojita metoda“ je ograničenje izbora. Amabile (1989) smatra kako moramo postaviti određena ograničenja da bismo djeci pružili osjećaj stabilnosti i predvidljivosti, ali ne toliko da djeca nešto rade samo zato što moraju. U svakom slučaju potrebno je postaviti granice dječjem ponašanju,

ali tako da „održavaju njihovu intrinzičnu motivaciju“. Nadalje, tvrdi kako nije toliko važno jesu li djeca dobila neka ograničenja, već način na koji su ih dobila. „Ako djeca osjete da ih netko želi kontrolirati, motivacija i kreativnost će patiti. Ukoliko su ograničenja djeci dana na takav način da imaju pravo izbora hoće li se ponašati primjereno, destruktivni utjecaji na motivaciju i kreativnost bit će minimalni“ (Amabile 1989: 81). Dakle, mogućnost je izbora ključna.

Postoji doista mnoštvo faktora koji mogu loše utjecati na razvoj dječje kreativnosti. Prema Stevanoviću (2003), kreativnost sputavaju tradicionalna nastava, preopširni programi, kao i autoritativni i *laisser-faire* tipovi učitelja. Na učiteljima je da pokušaju barem dio tih faktora otkloniti ili ih svesti na nižu razinu. To zahtijeva puno truda, promišljanja o nastavi, o nastavnim metodama i sredstvima pri izvođenju nastavnog procesa, te vrijednostima o kojima komuniciraju sa svojim učenicima.

Međutim, postoje i oprečna stajišta, ona koja ukazuju na to da škola ipak putem različitih aktivnosti i kreiranjem pozitivne atmosfere u razredu potiče i razvija kreativnost učenika. Bognar (2004) naglašava kako je iznimno važno poticati kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima kako bi se o kreativnosti, kroz sustav odgoja i obrazovanja, vodila sustavna briga o prisustvu divergentnog mišljenja na svim razinama odgoja i obrazovanja, ali i iz razloga da prethodna školovanja stvore poticaj i temelj daljnjem obrazovanju koje ih slijedi, a u kojemu će kreativnost imati sveprisutnu ulogu. Kreativnost u nastavi je moguće poticati, a idućih pet principa potiče kreativnost kod učenika: uvažavati neobična pitanja, uvažavati maštovite i neobične ideje, pokazati djeci da njihove ideje imaju vrijednost, osigurati vrijeme u kojem se ne vrednuje, spojiti evaluaciju s uzrocima i posljedicama (Torrance 1965, prema Bognar 2012). Najbolji način poticanja kreativnosti jeste kroz stvaralačku igru karakterističnu za razdoblje djetinjstva. Nola (1987) razlikuje nekoliko vrsta stvaralačkih igara u kojima se može potaknuti kreativnost. To su dramske ige, igre riječima, glazbene i likovne igre, igre pokretom tijela, te matematičke igre. Nola navodi kako je u stvaralačkoj igri bitno da dijete ima osobnu slobodu i da ima mogućnost traženja svog vlastitog puta do željenog cilja. Ističe kako svako uplitanje i nametanje uništava stvaralačku igru te tako prekida zaokupljenost i angažiranost djece. Naglašava kako je bitna karakteristika stvaralačke igre to da je ona uvijek nova, svježija i neponovljiva i da je kao takva stalan izvor pokretačke snage. Ona navodi djecu na nove pokušaje, traganja i rješenja, zaokuplja ih i uvijek ih može iznova zainteresirati i intelektualno angažirati.

Dryden i Vos (2001: 184) ističu kako se u većini škola ne poučava najvažniji od svih ‘predmeta’: kako smisliti vlastitu budućnost i nove ideje. Za poučavanje ovoga

„predmeta“ potrebno je njegovanje kreativnosti u školama, za koju su, kako navodi Bognar (2004) posebno važne kreativne tehnike. Clegg i Birch (2007) tvrde kako je ideja kreativnih tehnika da vas pomakne s dobro poznatih „staza“. Oni kažu kako tehnike „prisiljavaju“ osobu da napravi nešto što inače ne bi napravila, a s ciljem formiranja drugačijeg pogleda na stvari. One nas guraju na drugačiju polazišnu točku kako bismo probleme sagledavali iz nešto drugačije perspektive, stvarali nove asocijacije i veze, da bismo ih u konačnici što originalnije riješili. Postoji mnoštvo kreativnih ili inovativnih tehnika koje su primjenjive u odgojno-obrazovnom procesu. Neke od najpoznatijih su: šest univerzalnih pitanja, tehnika slučajnih pojmova, oluja ideja, oluja crteža, šest šešira, provokacija, vođena fantazija, umne karte, četiri puta zašto itd. Budući da ih doista postoji velik broj, s razlogom se možemo zapitati zašto se te tehnike ne koriste u školama, a o tome pišu Dryden i Vos:

„Zapanjujuća je činjenica to što se te (inovativne) tehnike ne poučavaju u većini škola, premda su one na više načina naš ključ za budućnost. Štoviše, još gore: školski se testovi temelje na načelu prema kojemu svako pitanje ima samo jedan točan odgovor. Najveća otkrića u životu dolaze, međutim, iz potpuno novih odgovora. Ona se rađaju iz osporavanja statusa quo, a ne iz njegovog prihvatanja.“ (2001: 187)

Bognar (2004) tvrdi kako razlog njihovog nedovoljnog korištenja ili potpunog nekorištenja u nastavi leži, prije svega, u nedovoljnoj osposobljenosti učitelja za njihovu primjenu. Upravo je iz tog razloga potrebno poraditi na boljoj i kvalitetnijoj edukaciji budućih učitelja kako bi ih se u konačnici osposobilo za ispunjavanje zahtjeva suvremene škole. Također, važno je istaknuti i značaj cjeloživotnog učenja i trajnog unapređivanja u čijoj svrhovitosti sadašnji, ali i budućí učitelji, trebaju naći svoju motivaciju.

Veliki je broj primjera i u našem obrazovnom sistemu koji kazuju o tome da učitelji još uvijek preferiraju tradicionalni frontalni oblik nastave, a u samom procesu evaluacije znanja učenika, posebno u slučaju korištenja testova znanja i nizova zadataka objektivnog tipa, krajnja je svrha tek puko reproduciranje znanja i provjeravanje memoriranih činjenica, pojmova, pravila i teorija. Zbog toga se nadareni, vrlo inteligentni i kreativni mladi ljudi često osjećaju neshvaćeno i neprihvaćeno i a učitelji u školama ih nerijetko kažnjavaju za nedisciplinu, ne prihvataju ih kao djecu kojoj treba prilagoditi nastavni rad, dati više slobode, dodatne zadatke i u svakom slučaju poštovati i podsticati njihovu radoznalost. Često se zanemaruje činjenica da su i nadarena ili vrlo inteligentna i kreativna djeca, također djeca s posebnim potrebama. Kao što Robinson (2009) smatra, mnogi visoko

talentovani, briljantni, kreativni ljudi misle da nisu vrijedni zato što te njihove vrijednosti obrazovni sistem ne prepoznaje, ne cijeni ili na njih gleda sa predrasudama. Štaviše, dešava se i to da ih se svrstava u djecu prikraćenu u razvoju ili u djecu sa ADHD, a na to ne pristaju ni roditelji ni učitelji.

ULOGA UČITELJA U BUĐENJU I POTICANJU KREATIVNOSTI

Ključnu ulogu u poticanju i buđenju kreativnosti imaju učitelji (Bognar 2004; Zaclona 2009; Stevanović 2003). Mnogi roditelji žele da učitelji budu inspirativne individue koji će omogućiti da djeca dobiju najbolje moguće obrazovanje, probuditi njihovu kreativnost, stimulirati ljubav prema znanju. U procesu rješavanja problema uloga učitelja je ohrabrivati učenike da ustraju u prikupljanju informacija i pomagati im pri odabiru onih hipoteza koje im se čine značajnima. Pri tome je veoma važna i formulacija pitanja kojima će učitelji poticati učenike na kreativno promišljanje. Ukoliko učitelj zna kojim i kakvim pitanjima i zadacima potaknuti divergentno mišljenje, moći će usmjeravati učenike na kreativno rješavanje problema. I zaista, mnogi će se složiti da je kvalitet učitelja osnovna pretpostavka za kvalitetno obrazovanje u cjelini. Način na koji se obrazuju učitelji u mnogome determinira njihov budući rad i karijeru (OECD 2011).

Bognar (2004: 280) ističe kako „klasična nastava u kojoj dominira uloga učitelja svakako ne može doprinijeti stvaranju kreativnog ozračja. Premda učitelji ne mogu stvoriti kreativnost kod učenika, oni mogu otkloniti prepreke i stvoriti preduvjete za njezino oslobađanje jer se izvor kreativnosti nalazi u djeci“. Uloga učitelja u poticanju dječje kreativnosti nedvojbeno je od velike važnosti. Zaclona (2009) tvrdi kako je ključna zadaća savremenog odgoja i obrazovanja promicanje aktivnih stavova i kognitivne dječje kreativnosti, te kako je samo kreativan učitelj spreman suočiti se s takvim zahtjevima. Prema Stevanoviću (2003) u skladu sa zahtjevima suvremene škole učitelji trebaju promijeniti svoje uloge – više nisu učitelji predavači, već trebaju postati učitelji motivatori, organizatori, te inspiratori za stvaralaštvo.

Kako navode Bognar i Bognar (2007) u analizi slučajeva tajvanski istraživači došli su do zanimljivih rezultata kako na kreativnost učitelja utječe niz čimbenika. Tu su ubrojene osobine kao što su „samopouzdanje, otvorenost za nove ideje, spremnost nošenja s teškoćama, naglašenost želje za novim i drugačijim, smisao za humor. Osim toga, važnu ulogu imaju obiteljske okolnosti u kojima je osoba odrasla, podrška koju je dobila kada je pokazivala kreativna ponašanja, te kažnjavanje ili nekažnjavanje zbog vlastitih pogrešaka. Nadalje, sljedeći čimbenik je posvećenost osmišljanju,

pripremanju i uspješnom provođenju kreativne nastave, te intrinzična motivacija učitelja za takvom nastavom, kako bi u konačnici stvorio ugodno i poticajno okruženje koje otvara vrata kreativnosti“ (Bognar, Bognar 2007: 424).

O ulozi i odgovornosti učitelja u promoviranju kreativnog izražavanja Bognar (2010) navodi kako „učitelji trebaju omogućiti djeci okolinu u kojoj će se ona osjećati sigurnom, slobodnom i socijalno prihvaćenom. U kreativnim razredima učitelji ohrabruju učenike na preuzimanje rizika. Učitelji trebaju potpuno razumjeti kreativnu aktivnost i svojom kreativnošću ne bi trebali gušiti kreativnost djece. Učitelji trebaju u svojim komentarima biti promišljeni i senzibilni i nastojati da što manje prosuđuju“ (Bognar 2010: 6). I Stevanović (2003) piše o odrednicama koje profiliraju kreativnog učitelja:

„Kreativan učitelj bi trebao biti: inspirator učenika; stalno u pokretu tj. stremi novom i suvremenijem, ima svoje ideale i sam je idol za svoje učenike; efektno pronalazi situacije i sredstva putem kojih učenike potiče da tragaju za nepoznatim i da u vezi s tim postavljaju pitanja; od učenika traži što više povratnih informacija (da uče istražujući, pitajući, odgonetajući) u raznovrsnim izražajnim formama (usmeno, pisano, grafički); učenike potiče da pitaju, diskutiraju, razmišljaju, mijenjaju mišljenja (kada to problemska situacija zahtijeva), da pronalaze proturječnosti, da tragaju za nepoznatim, da sami formuliraju probleme i hipoteze; stalno je otvoren za nova kreativna iskustva; koristi svoj potencijal za stvaralaštvo; svjestan je drugih ljudi i pozitivno reagira na njihove potrebe, ideje i događaje; ima osjećaj sigurnosti u neizvjesnosti i tolerira dvosmislenost; ima jasnu koncepciju cilja i bira realistička sredstva kako ga postići itd“ (Stevanović 2003: 49).

Dryden i Vos (2001: 209) tvrde kako je u svrhu opuštanja djece korisno upotrijebiti glazbu ili prirodu (npr. šetnje u prirodi), te namjerno angažirati sva njihova osjetila. Ističu i kako je jako poželjno na nastavi kombinirati zabavu i humor jer „zabavom ispunjeno ozračje može dovesti do velike kreativnosti“.

Na pitanje kakvo je stanje u našem odgojno-obrazovnom sistemu, da li naša škola razvija ili „ubija“ kreativnost ne možemo u potpunosti odgovoriti bez preciznijih istraživanja. Međutim, rezultati međunarodnih istraživanja kao što su TIMSS ili PISA u kojima su kreativnost, inovativnost i kritičko razmišljanje neki od ključnih segmenata vrednovanja, ukazuju na velike nedostatke u funkcionalnoj pismenosti naših učenika. A upravo je kreativno znanje temeljni uvjet funkcionalnoj pismenosti (Pušina 2020b). Ono što možemo sa sigurnošću tvrditi jeste da je obrazovanje ključno u razvoju i poticanju kreativnosti. Ali obrazovanje koje nudi kalup, šemu, zadaje okvir, a ne otvara nova pitanja i ne budi interese, neće voditi ka kreativnosti,

originalnosti, niti će buditi želju za istraživanjima i novim otkrićima. A samo tako obrazovani pojedinci vode društvo u progres. Tako na primjer, obrazovanje u Finskoj fascinira sve stručnjake svijeta jer učenici ove zemlje već godinama postižu vrhunske rezultate u PISA testiranju, a nerijetko su i prvi u svijetu. Jedno od temeljnih obrazovnih načela finskog obrazovnog sistema jeste uvođenje inovativnih metoda i oblika rada u nastavi za stvaranje poticajnog okruženja za učenje, a profesija učitelja je visoko vrednovana djelatnost u finskom društvu (OECD 2009).

Obrazovni sistem treba mijenjati, unaprijediti, otvoriti vrata slobodi mišljenja, govora, djelovanja. U većini evropskih zemalja se danas znatno više nego ranije učenici potiču da izražavaju svoje mišljenje, svoj stav, da više borave u prirodi ili da istražuju u školskim laboratorijama, da istražuju na internetu, da mapiraju svoje misli, da sami rješavaju probleme u svakodnevnom životu, da koriste nove tehnologije da saznaju što više o nekoj osobi, nekom pojmu, problemu, fenomenu. U našim školama to još uvijek zavisi od samog učitelja i njegove kreativnosti, inovativnosti i smjelosti da odstupi od propisanog nastavnog plana i programa. Kako navodi Pušina „nema sumnje da je potreban sistematski edukativni pristup ukoliko se želi imati kreativne učitelje na svim nivoima školovanja i njihove kreacijske kompetencije trebale bi biti sastavni dio certificiranja za učiteljski poziv“ (Pušina 2020b: 112).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U posljednjih nekoliko decenija kreativnost je prepoznata kao ključna kompetencija i životna vještina potrebna za aktivno sudjelovanje u društvu koje se svakodnevno mijenja. Ona omogućava da se snalazimo u novim, nepoznatim situacijama, ali nažalost, tokom školovanja ova se vještina gotovo uopće ne razvija i ne vježba, upravo suprotno – zanemaruje se i u nekim slučajevima aktivno guši. Mnogi ljudi u odrasloj dobi često sebe ne smatraju kreativnima (Robinson, Aronica 2009). No razmišljati o sebi kao o nekreativnoj osobi je pogrešno, jer niko u konačnici nije nekreativan. Svaki čovjek se može truditi razmišljati na kreativniji način i tako postati učinkovitiji i uspješniji. Kreativnost otvara vrata prema mogućnostima koje u ovom trenutku nismo u stanju vidjeti. Upravo kvalitetno obrazovanje ima ključnu ulogu u poticanju i aktivnom buđenju kreativnosti.

Uvažavajući vrijedna polazišta uspješnih obrazovnih sistema, može se izvesti nekoliko ideja i smjernica koje bi bilo poželjno implementirati u našim školama, a kako bi se omogućilo više slobode i veći poticaj kreativnosti:

- aktivno učenje tokom školovanja i poticanje učenika na poboljšanje vlastitog uspjeha; treba se bazirati na uvođenje aktivnog i kontinuiranog praćenja napretka i uspjeha učenika u učenju i ponašanju, u školskim i izvanškolskim aktivnostima, širokim spektrom dijagnostičkih, formativnih i sumativnih postupaka;
- stvoriti visoko kvalificirane učitelje uz visok stupanj autonomije i osobne odgovornosti;
- razvijati kulturu povjerenja u školi i promicati ideju partnerskog i interaktivnog načina rada na svim nivoima i sa svim sudionicima obrazovnog procesa;
- pružiti pomoć učenicima u kreiranju osobnih planova učenja i poticati stvaranje individualiziranih kurikuluma;
- organizirati dopunske i dodatne sate rada sa učenicima u zavisnosti od rezultata u učenju;
- alocirati učenje izvan prostorija učionice, što otvara mogućnosti učenicima za razvoj kritičkog mišljenja i vještina potrebnih za rješavanje problema, razvoj interpersonalnih vještina, kao i razvoj i poticanje kreativnosti i inovativnosti.

Danas, kada su pred nama izazovi od veće važnosti nego ikada prije, ključno pitanje je kako prepoznati, razumjeti, poticati i razvijati kreativnost koju pojedinci već posjeduju. Ukoliko želimo osposobiti buduće znanstvenike, umjetnike, inženjere i inovativne mlade ljude, stručnjake u svojoj oblasti, potrebno je razumjeti i njegovati njihov kreativni potencijal jer upravo je on temelj razvoja znanosti, umjetnosti, filozofije i tehnologije. Bez kreativnih i inovativnih ideja društvo bi stagniralo.

LITERATURA:

1. Amabile, Teresa M. (1989), *Growing up creative*, Crown Publishers, New York
2. Arar, Ljiljana, Željko Rački (2003), "Priroda kreativnosti", *Psihologijske teme*. Vol. 12, No. 1, 3-22.
3. Bognar, Branko (2004), "Poticanje kreativnosti u školskim uvjetima", *Napredak : časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 145(3), 269-283.
4. Bognar, Ladislav, Branko Bognar (2007), "Kreativnost učitelja kao značajna kompetencija nastavničke profesije", u: Nada, B., *Kompetencije i kompetentnost učitelja*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Učiteljski fakultet u Osijeku, Hrvatska, Kherson State University Kherson, Ukraine, 421-428
5. Bognar, Branko (2010), "Škola koja razvija kreativnost" (online), dostupno na: https://rc.gradjanske.org/wp-content/uploads/2019/09/Skola_koja_razvija_kreativnost.pdf (21. 09. 2020.)
6. Bognar, Ladislav (2012), "Kreativnost u nastavi", *Napredak*, 153(1), 9-20.
7. Clegg, Brian, Paul Birch (2007), *Instant creativity: Simple Techniques to ignite innovation and problem solving*, Kogan Page, London, UK
8. Dias, Diana, Raquel Barroso (2020), "Do schools really "kill creativity"? Children's perception about their classroom as a creativity promoter/detractor", In: *Inted2020 Proceedings of 14th Int. Technology, Education and Development Conference*, 2415-2423.
9. Dryden, Gordon, Jeannette Vos (2001), *Revolucija u učenju: kako promijeniti načina na koji svijet uči*, Educa, Zagreb
10. Koludrović, Morana, Ina Reić Ercegovac (2010), "Poticanje učenika na kreativno mišljenje u suvremenoj nastavi" *Odgojne znanosti*, Vol. 12, No. 2(20), 427-439.
11. Nola, Danica (1987), "Stvaralačke igre", u: Kroflin, L.; Nola D.; Posilović, A.; Supek, R. (ur.), *Dijete i kreativnost*, Globus, Zagreb, 105-160.
12. Pušina, Amir (2020a), *Ljudska kreativnost: Psihologijski modeli*, (El. knjiga), Filozofski fakultet Sarajevo, dostupno na <http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/LJUDSKA-KREATIVNOST-PSIHOLOGIJSKI-MODELI.pdf> (26. 09. 2020.)
13. Pušina, A. (2020b), *Navođenje na kreativnost: Psihologijski fundamenti*, (El. knjiga). Filozofski fakultet Sarajevo. Dostupno na: http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/NAVODJENJE-NA-KREATIVNOST_PSIHOLOGIJSKI-FUNDAMENTI.pdf (10. 10. 2020.)
14. Robinson, Ken, Lou Aronica (2009), *The element: how finding your passion changes everything*, Viking Penguin, London

15. Runco, Mark A. (2004), "Everyone has creative potential", u: R. J. Sternberg, E. L. Grigorenko, J. L. Singer, *Creativity: From potential to realization*, American Psychological Association, Washington, 21-30
16. Sahlberg, Pasi (2009), "The role of education in promoting creativity: Potential barriers and enabling factors", In: E. Villalba (Ed.), *Measuring Creativity*, OPOCE, Luxemburg, 337-344
17. Srića, Velimir (1992), *Upravljanje kreativnošću*, Školska knjiga, Zagreb
18. Sternberg, Robert J. (1996), *Cognitive psychology*, Harcourt Brace & Company, Fort Worth, dostupno na: http://cs.um.ac.ir/images/87/books/Cognitive%20Psychology_Strenberg%206th%20.pdf (10. 10. 2020.)
18. Stevanović, Marko (2003), *Nastavnik, odgajatelj, umjetnik*, Tonimir, Varaždinske Toplice:
19. Stojaković, Petar (2002), *Psihologija za nastavnike*, Media centar Prelom, Banja Luka
20. Somolanji, Ida, Ladislav Bogнар (2008), "Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima" *Život i škola*, Vol. LIV, No. 19, 87-94.
21. Zaclona, Zdzisława (2009), "Creative approach towards teacher training", U: L. Bogнар, J. Whitehead, B. Bogнар, M. Perić Kraljik, K. Munk (ur.), *Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju: Knjiga radova - Priručnik za sadašnje i buduće učiteljice i učitelje*. Profil, Zagreb, 61-68.

Internet linkovi:

1. <http://www.oecd.org/>
2. <https://www.oecd.org/education/ceri/50153675.pdf>
3. https://read.oecd-ilibrary.org/education/fostering-students-creativity-and-critical-thinking_62212c37-en#page1
4. https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity?language=hr
5. <https://www.pdfdrive.com/the-element-how-finding-your-passion-changes-everything-d189990333.html>
6. http://pedagogija.net/kreativnost/knjiga/Encouraging_creativity_in_education_book.pdf
7. <http://golshanlc.com/wp-content/uploads/2019/08/Creativity-in-the-Classroom.pdf>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=ZfKMq-rYtnc>

PRO/CON: ARE SCHOOLS LIMITING THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY

Summary

Due to its comprehensiveness and extreme complexity, the phenomenon of creativity has always attracted the attention of researchers, but only with the rapid development of science, technique, and technology, more intensive studies of this phenomenon began in the early 1990s. The importance of creativity is pointed out by numerous theorists, emphasizing the importance of this phenomenon on an individual, social and global level. Creativity plays a major role in creating individual meaningful works that contribute to wider social progress. The rapid progress of science and technology requires new and unusual reactions, and consequently, modern society is looking for young inspiring, talented, inspired, creative and innovative people who will be able to respond to the challenges they face every day. Education plays a key role in preparing them for life in modern society, but critics of modern education question the role of the school in encouraging and developing creativity. On the one hand, the school is an institution that cultivates creativity and creative activities, but on the other hand, as many say, the school kills and suffocates everything that young people would have and could show. This paper discusses the concept of creativity, as well as the role of education, school, and teachers in encouraging and awakening creativity in young people. The analysis of relevant and recent pedagogical literature seeks to answer the question of whether and in what way the school is limiting the development of creativity, what are the obstacles and blockers of creativity in school, and how to eliminate them.

Keywords: creativity; encouraging and restraining creativity; creative school; creative teacher

Adresa autorice

Authors' address

Džejla Idrizović

Univerzitet u Sarajevu

Prirodno-matematički fakultet

dz_idrizovic@pmf.unsa.ba

